

ZBIGNIEW WITCZAK

Zbigniew Witczak Wydział Nauk Społecznych UO

<http://orcid.org/0000-0002-8290-3259>

Nie tylko *Primus reformator* klasztoru żagańskiego Działalność gospodarcza opata Trudwina I

1. Działalność reformatorska. Opinia o opacie Trudwinie w świetle kroniki klasztornej – 2. Gospodarka klasztorna w czasie rządów opata Trudwina

Idea ruchu kanonickiego jest dostrzegalna w źródłach już na przełomie IV i V w.¹, ale prawdziwy jej rozkwit przypada na wieki XI i XII². Reguła św. Augustyna, ponieważ nie tak restrykcyjna, jak Benedykta z Nursji, przyjęła się w wielu grupach życia zakonnego³. Kanonicy regularni św. Augustyna w sposobie funkcjonowania swojej wspólnoty łączyli elementy życia mniszego, jak stałość miejsca, posłuszeństwo przełożonemu, skupienie się na modlitwie i kontemplacji,

¹ Jerzy Kłoczowski. 1964. *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV w.* Kraków: Znak, 91; Jerzy Kłoczowski. 1987. *Od pustelni do wspólnoty. Grupy zakonne w wielkich religiach świata.* Warszawa: Czytelnik, 78–90; Anna Pobóg-Lenartowicz. 1999. *Kanonicy regularni na Śląsku. Życie konwentów w śląskich klasztorach kanoników regularnych w średniowieczu* (Studia i Monografie, 269). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 18–23; Kazimierz Łatak. 1999. *Kanonicy Regularni Laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku.* Elk: Kuria Biskupia Diecezji Elckiej, 15–18. Wszędzie tam dalsza literatura na temat początku ruchu kanonickiego.

² Karl Bosl. 1979. *Regularkanoniker (Augustinerchorherren) und Seelsorge in Kirche und Gesellschafts des europäischen 12. Jahrhundert* (Bayerische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse Abhandlungen. Neue Folge, 86). München: H. Beck; Karl Bosl. 1988. *Das Jahrhundert der Augustinerchorherren.* W *Historiographia Mediaevalis. Studien zur Geschichtsschreibung und Quellenkunde des Mittelalters. Festschrift für Franz-Josef Schmale zum 65. Geburtstag.* Red. Dieter Berg, Hans Werner Goetz, 1–17. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Tam szerzej o rozwoju ruchu kanonickiego w Europie.

³ Anna Pobóg-Lenartowicz. 1999. *Ideał opata w śląskich średniowiecznych kronikach klasztoru kanoników regularnych.* W *Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. K. Doli z okazji 65. rocznicy urodzin.* Red. Jan Kopiec, Norbert Widok, 103. Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego.

zajmując się jednak również działalnością charytatywną, duszpasterską, szkolnictwem oraz pracą naukową. Podejmowanie tych wszystkich zadań było dla kanoników drogą do zbawienia własnej duszy, a także szerzenie chrześcijaństwa⁴, co zaowocowało poparciem tego nurtu przez książąt i możnych, a w konsekwencji fundowaniem kolejnych prepozytur i opactw, m.in. w Trzemesznie⁵, Czerwińsku⁶, Kłodzku⁷ czy Krakowie⁸. W XII w. kanonicy regularni św. Augustyna⁹ pojawili się na Śląsku i odegrali tam bardzo istotną rolę, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego, ale także intelektualnego i kulturalnego regionu¹⁰. Pierwsza śląska fundacja kanoników regularnych św. Augustyna miała miejsce w pierwszej połowie XII w. na górze Ślęza, skąd następnie zostali przeniesieni do Wrocławia. Opactwo Najświętszej Maryi Panny na Piasku we Wrocławiu było zdecydowanie największym ośrodkiem kanoników na Śląsku, od początku powiązane z kon-

⁴ Zob. m.in.: Henryk Damian Wojtyska. 1996. „Duchowość kanoników regularnych”. *Saeculum Christianum* 3 (1): 127; Mieczysław Kogut. 2008. „Początki klasztoru Kanoników Regularnych w Nowogrodzie Bobrzańskim”. *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 16 (1): 203.

⁵ Brygida Kürbis. 1970. O początkach kanonii w Trzemesznie. W *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku czci profesora Kazimierza Tymienieckiego*. Red. Juliusz Bardach, 327–343. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza; Krystyna Józefowiczówna. 1978. *Trzemeszno. Klasztor św. Wojciecha w dwu pierwszych wiekach istnienia* (Prace Komisji Historii Sztuki, 10). Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Jadwiga Chudziakowa. 1995. *Klasztor w Trzemesznie w świetle najnowszych badań*. W *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4–6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, 365–372. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża; Hubert Przemysław Doroszewski. 2013. *Uposażenie i działalność gospodarza klasztoru kanoników regularnych w Trzemesznie do początku XVI wieku*. Olsztyn: Wydawnictwo Littera. Wszędzie tam dalsza literatura.

⁶ Aleksy Bachulski. 1929. Założenie klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku. W *Księga pamiątkowa ku uczczeniu dwudziestopięcioletniej działalności naukowej prof. Marcelego Handelsmana*. 51–76. Warszawa: Łazarski; Marek Stawski. 2007. *Opactwo czerwińskie w średniowieczu. Opactwo kanoników regularnych w Czerwińsku w średniowieczu*. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin. Tam dalsza literatura.

⁷ Leokadia Matusik. 1964. „Stan badań nad klasztorem kłodzkim na tle klasztorów augustiańskich w Polsce”. *Acta Universitatis Wratislaviensis (Historia)* 23 (8): 111–146; Wojciech Mrozowicz. 2001. *Kronika klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Kłodzku (na tle dziejopisarstwa na Śląsku i krajów ościennych)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Tam dalsza literatura.

⁸ Łatak. 1999. *Kanonicy Regularni Laterańscy*; Kazimierz Łatak. 2002. *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*. Kraków: Kuria Biskupia Diecezji Łękiej. Tam dalsza literatura dotycząca opactwa Bożego Ciała w Krakowie.

⁹ W Żaganiu funkcjonowało opactwo kanoników regularnych św. Augustyna. W dalszej części tekstu używana będzie również skrócona nazwa: kanonicy.

¹⁰ Anna Pobóg-Lenartowicz. 2013. *Uczeni i sławni mężowie w Katalogu opatów zagańskich. W Rycerze, wędrowcy, kacerze. Studia z historii średniowiecznej i wczesnonowoczesnej Europy środkowej*. Red. Beata Wojciechowska, Waldemar Kowalski, 241. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.

gregacją w Arrouise¹¹, która swoim zasięgiem dotarła od Irlandii aż do Polski¹². Jedną z prepozytur wrocławskiego konwentu była prepozytura w Nowogrodzie Bobrzańskim¹³, w której od 1227 r. osadzani mieli być wyłącznie kanonicy związani z kongregacją arrowezyjską, a zwierzchnią władzę nad prepozyturą miał sprawować opat z klasztoru Najświętszej Maryi Panny na Piasku, co zaordynował stosownym dokumentem biskup wrocławski Wawrzyniec¹⁴. Około 1261 r. prepozytura nowogrodzka została podniesiona do rangi opactwa¹⁵, co niewątpliwie wzmocniło jej pozycję i prestiż¹⁶ oraz ułatwiło późniejszą translację klasztoru do Żagania, która miała miejsce w 1284 r.¹⁷ Kronika klasztorna, której pierwszym

¹¹ Anna Pobóg-Lenartowicz. 1994. *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI wieku* (Rozprawy i Opracowania. Uniwersytet Opolski. Wydział Teologiczny, 16). Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża w Opolu; Pobóg-Lenartowicz. 1999. *Kanonicy regularni na Śląsku*; Anna Pobóg-Lenartowicz. 2007. *A czyny ich były liczne i godne pamięci. Konwent klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI wieku* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku, 40). Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża w Opolu. Wszędzie tam dalsza literatura dotycząca tego opactwa i jego prepozytur.

¹² Ludo Milis. 1969. *L'ordre chanoines réguliers d'Arrouaise. Son histoire et son organisation, de la fondation de l'abbaye-mère (vers 1090) à la fin des chapitres annuels (1471)*. Brugge: De Tempel, 141–177, 275–414.

¹³ Arthur Heinrich. 1900. *Geschichtliche Nachrichten über Naumburg a. B., Freiwaldau u. Halbau*. Sagan: A. Menzel; Friedrich Schilling. 1938. *Ursprung und Frühzeit des Deutschtums in Schlesien und im Lande Lebus*. Leipzig: S. Hirzel, 263; Walter Schlesinger. 1962. *Kirchengeschichte Sachsens im Mittelalter*. T. I. *Von den Anfängen kirchlicher Verkündigung bis zum Ende des Investiturstreites*. Köln: Böhlau Verlag, 234; Georg Steller. 1968–1969. „Die Anfänge des (Saganer) Augustinerstiftes in Naumburg am Bober (1217–1284)”. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 26: 19–63; 27: 30–52; Kogut. 2008. *Początki klasztoru*, 203–210; Małgorzata Doroz-Turek. 2011. „Średniowieczna architektura klasztorna kanoników regularnych św. Augustyna na Śląsku na przykładzie Nowogrodu Bobrzańskiego”. *Czasopismo Techniczne. Architektura* 23 (7-A): 487–506. Tam dalsza literatura na temat prepozytury w Nowogrodzie Bobrzańskim i jej losów.

¹⁴ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, *Klasztor Augustianów w Żaganiu*, Rep. 116, nr 7 [dalej: Rep. 116 i dany numer]; Karol Maleczyński. 1964. *Kodeks Dyplomatyczny Śląska*. T. III. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 340.

¹⁵ Gustaw Adolf Stenzel. 1835. *Catalogus abbatum Saganensium*. W *Scriptores rerum Silesiacarum*. T. I, 179. Breslau: Josef Max & Komp. (dalej: CAS).

¹⁶ O staraniach o urząd opata na przykładzie klasztoru Kanoników Regularnych w Trzemesznie zob. m.in.: Dariusz Karczewski. 1996. Starania prepozytów trzemeszańskich o tytuł opata. Przejaw ambicji czy potrzeba społeczna? W *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego*. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, 513–517. Opole – Wrocław: Pracownia Badań nad Dziejami Zakonów i Kongregacji Kościelnych (LARHCOR). Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.

¹⁷ Heinrich Grüger. 1995–1996. „Schlesisches Klosterbuch Naumburg am Bober. Praepositura conventualis, dann Abtei, später Praepositura ruralis der Regulierten Augustiner-Chorherren”. *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, 36–37: 25–36; Anna Pobóg-Lenartowicz. 2000. *Silvestres in moribus erant*. O wyższości miasta nad wsią na przykładzie kanoników regularnych w Żaganiu. W *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultu w średniowieczu, Spotkania bytomskie IV*. Red. Sławomir Moździoch, 235–241. Wrocław: WERK; Wojciech Mrozowicz. 2001. *Wokół przeniesienia klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna z Nowogrodu Bobrzańskiego*

autorem i inicjatorem był opat żagański Ludolf (1394–1422)¹⁸, przedstawia nam przeniesienie opactwa do miasta jako szansę na rozwój konwentu i szczęście, które spłynęło na braci dzięki opatrności Bożej¹⁹. Katalog opatów żagańskich jest cennym zabytkiem średniowiecznego dziejopisarstwa zakonnego, dzięki któremu możemy poznać historię klasztoru, i zaliczany jest do kronik reformatorskich, do tzw. piśmiennictwa pragmatycznego²⁰. Opat Ludolf, rozumiejący potrzebę reform w Kościele, popierał ideę *devotio moderna*²¹, w której nurcie został wykształcony i w której duchu spisał swoją kronikę, popierając dzieło naprawy życia religijnego

do Żagania (w świetle nieznanego dokumentu z 20 IX 1284 r.). W „*Memoriae amici et magistri*”. *Studia historyczne poświęcone pamięci prof. Wacława Korty (1919–1999)*. Red. Marek Derwich, Wojciech Mrozowicz, Rościśław Zerelik, 101–108. Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego. Tam dalsza literatura na ten temat.

¹⁸ Barbara Leszczyńska. 1964. „W sprawie monografii Ludolfa z Żagania”. *Acta Universitatis Wratislaviensis Historia*, 8: 147–159; Franz Machilek. 1966. „Ludolf von Einbeck, Abt von Sagan”. *Einbecker Jahrbuch*, 104–107; Franz Machilek. 1967. *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*. München: Robert Lerche; Franz Machilek. 1985. Ludolf von Sagan. W *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfassenlexicon*. T. V. Red. Kurt Illing, Christine Stöllinger, 974–984. Berlin – New York: Walter de Gruyter; Wojciech Mrozowicz. 2010. Ludolf of Żagań. W *Encyclopedia of the medieval chronicle*. T. II. J – Z. Red. Graeme Dunphy, 1049–1050. Leiden – Boston: Brill.

¹⁹ CAS, 181.

²⁰ Zob. m.in.: Constance Proksch. 1994. *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter* (Kollektive Einstellungen und sozialer Wandel im Mittelalter. Neue Folge, 2), Köln: Böhlau Verlag, 129–131; Edward Potkowski. 1997. Pisarz i jego dzieło w średniowiecznym społeczeństwie. W *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*. Red. Roman Michałowski, 265–279. Warszawa: DIG; Wojciech Mrozowicz. 2000. Średniowieczne śląskie dziejopisarstwo klasztorne. W *Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*. Red. Antoni Barciak, 141–143. Katowice 2000: Instytut Górnośląski; Wojciech Mrozowicz. 2005. Bogu czy ludziom. O motywach twórczości dziejopisarskiej. W *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego* (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, 156). Red. Stanisław Rosik, Przemysław Wiszewski, 91–101. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego; Anna Pobóg-Lenartowicz. 2006. Elementy piśmiennictwa pragmatycznego w twórczości śląskich kanoników regularnych w średniowieczu. W *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*. Red. Jan Gancewski, Andrzej Wałkowski, 32–42. Olsztyn: Pracownia Wydawnicza ELSet.

²¹ O idei *devotio moderna* i jej wpływie na naukę Kościoła i przeprowadzane reformy zob. m.in.: Jiří Spěváček. 1995. *Devotio moderna. Čechy a roudnická reforma* (K úsilí o změnu mentalit v období rostoucí krize morálních hodnot). W *Mediaevalia historia bohemia 4*. Red. Jaroslav Boubín, 171–197. Praha: Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic; Stanisław Bylina. 1978. „Czeska myśl reformatorska drugiej połowy XIV wieku i jej echa na Śląsku”. *Wojciech Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 21 (3–4): 63–83; Zbigniew Jakubowski. 2001. *Czeskie i morawskie fundacje kanonickie XIV–XV wieku. Studium z dziejów devotio moderna*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie; Jerzy Kłoczowski. 2003. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*. Poznań: W Drodze, 361–363, 424–432; Wojciech Mrozowicz. 2004. Schlesien und die Devotio Moderna. Die Wege der Durchdringung und Verbreitung der Neuen Frömmigkeit. W *Die „Neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 205). Red. Marek Derwich, Martial Staub, 133–150. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht; Anna Pobóg-Lenartowicz. 2010. Ruch devotiois modernae w Czechach. W *Święty Stanisław Kazimierz CRL (1433–1489) postać – środowisko – kultura – dziedzictwo*. Red. Kazimierz Łatak, 217–226. Kraków: Instytut Studiów nad Dziejami i Kulturą Zakonu Kanoników Regularnych w Polsce. Wszędzie tam dalsza literatura.

w klasztorach, co wyraźnie przebija przez jego dzieła. Podstawowym celem spisanie kroniki było więc zaprezentowanie wielkich czynów dokonanych z natchnienia Boga, ponieważ każde dobre działanie jest wynikiem Jego łaski i jako takie warte jest zapamiętania. Godne spisania są więc dawne dzieje i rzeczy dokonane przez prawych ludzi, należy jednak spisywać także to, co grzeszne, aby służyło za przestrożę dla potomnych²². Taki kontrast miał podkreślić te postępowania, które są drogą do zbawienia własnej duszy oraz kierunkiem wartym naśladowania, w celu powiększenia chwały konwentu i całego Kościoła. W ten sposób osoby, których życie zostało ocenione przez kronikarzy jako cnotliwe, będą wyglądały jeszcze jaśniej na tle negatywnych postaci zawartych w katalogu żagańskim. Dodatkowym motywem do pisania była oczywiście troska o zachowanie i potwierdzenia prerogatyw, swobód oraz praw własności do majątków klasztornych, legitymizując w ten sposób stan posiadania opactwa. Pragmatyzm kroniki żagańskiej ma na celu pokazać sytuację opactwa przed i po wprowadzeniu zmian. Trudwin był przykładem opata, który dokonywał reform życia wewnętrznego, dbał o formację intelektualną braci oraz troszczył się o powiększenie majątku opactwa, co wpisuje się w ówczesny idealny obraz zarządzającego klasztorem²³. W związku z tym jego życie i działalność będą oceniane pozytywnie przez Ludolfa i stawiane za wzór do naśladowania.

Dzięki kronice oraz zachowanym dokumentom m.in. w Archiwum Państwowym we Wrocławiu²⁴ oraz Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu²⁵, możemy odtworzyć historię opactwa oraz rządzących nim opatów, m.in. w zakresie spraw gospodarczych. Część dokumentów klasztornych została już zebrana w formie rejestów, co ułatwia poznanie działalności kolejnych opatów²⁶.

²² Katarzyna Chmielewska. 2010. Ad laudem bonorum et vindicam dam malorum – o powodach spisania śląskich średniowiecznych kronik kanoników regularnych. W *Klio viae et in via. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*. Red. Anna Odrzywolska-Kidawa, 589–593. Warszawa: DIG.

²³ Przemysław Wiszewski. 2003. Miejsce gospodarki w świecie według Ludolfa z Żagania (na marginesie „Katalogu opatów żagańskich”). W *Korzenie środkowoeuropejskiej i górnośląskiej kultury gospodarczej*. Red. Antoni Barciak, 316–317, 323. Katowice: Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnośląski.

²⁴ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, *Klasztor Augustianów w Żaganiu*, Rep. 116.

²⁵ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, 1417–1440 *Incipit registrum monasterii Saganensis compilatum per dominum Ludolfum abbatem ibidem*, sygn. V 4a.

²⁶ Colmar Grünhagen. 1875–1886. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. I–III. Breslau: Josef Max & Comp; Colmar Grünhagen, Conrad Wutke. 1892–1903. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. IV–VI. Breslau: Josef Max & Comp; Conrad Wutke. 1923. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. VII. Breslau: Josef Max & Comp; Conrad Wutke, Erich Randt. 1930. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. VIII. Breslau: Josef Max & Comp [wszystkie wydania *Regesten zur schlesischen Geschichte* dalej jako: SR]; Waclaw Korta. 1975–1992. *Regesty Śląskie*. T. I–V. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (dalej: Reg. śl.); Adam Górski, Beata Grelewicz. 2011. *Regesta fontium Saganensium*. Zielona Góra – Żagań: Wydawnictwo Eternum.

1. Działalność reformatorska. Opinia o opacie Trudwinie w świetle kroniki klasztornej

Rollą opata, obok dbania o formację religijną i intelektualną braci, była troska o majątek klasztorny, zarówno ten ruchomy, jak i nieruchomy, powiększając go i pożytkując posiadane zasoby na chwałę konwentu²⁷. Sprawowanie funkcji zwierzchnika opactwa nie było sprawą łatwą i niosącą ze sobą wyłącznie przywiłeje²⁸. Skuteczność sprawowania rządów zależała od wielu czynników i była pochodną m.in. sytuacji politycznej, makroekonomicznej, społecznej i kulturalnej w otaczającym opactwo środowisku. Opat Trudwin I sprawował funkcję przełożonego w klasztorze w Żaganiu w latach 1325–1347²⁹. W literaturze najczęściej zajmowano się oceną jego działalności i podejmowanych decyzji jako zwierzchnika konwentu w kontekście badań nad reformami prowadzonymi w opactwie w Żaganiu³⁰ lub w pracach analizujących obraz idealnego opata³¹. Sam autor kroniki określił Trudwina mianem: *primus reformator*³² opat, który *de bestii homines fecit, dum ritus fratrum bestiales et indomitos, humanos et disciplinatos esse procuravit*³³. Reformy mające na celu poprawę życia wewnątrz klasztoru,

²⁷ Barbara Leszczyńska. 1967. „Krytyka duchowieństwa w pismach Ludolfa z Żagania”. *Śląski Kwartalnik Historyczny* Sobótka 22 (3): 294–295, 300–301.

²⁸ O roli opata zob. m.in.: Anna Pobóg-Lenartowicz. 1997. Opat Konrad zwany „z Włocławka” i jego rządy w klasztorze kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu w XIV w. W *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*. Red. Andrzej Radziński, Anna Supruniuk, Jan Wroniszewski, 128–135. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika; Pobóg-Lenartowicz. 1999. *Ideal opata w śląskich*, 103–118; Marek Derwich. 2004. Opat: geneza, rola i funkcje. Zarys problemu. W *Kolory i struktury średniowiecza*. Red. Wojciech Fałkowski, 128–135. Warszawa: DIG; Katarzyna Chmielewska. 2010. Między chęcią a zakazem. Trudy kierowania klasztorem w czasach konfliktów między władzą świecką a kościelną w relacjach średniowiecznych kronik śląskich. W *W poszukiwaniu prawdy. Chrześcijańska Europa między wiarą a polityką*. T. II. Red. Anna Szyndler, 111–122. Częstochowa: Instytut Filologii Obcych Akademii im. Jana Długosza; Aleksandra Filipek-Misiak. 2014. Książę, opat, pochówek. Władza księcia a władza opata w świetle *Catalogus abbatum Saganensium Ludolfa z Żagania*. W *Potestas et societas. Władza w średniowiecznej Europie. Poszukiwanie przeszłości. Szkice z historii i metody badań historycznych*. T. I. Red. Przemysław Wiszewski, Joanna Wojtkowiak, 13–21. Wrocław: Wydawnictwo eBooki.com.pl.

²⁹ Data sprawowania urzędu opata za: Pobóg-Lenartowicz. 1999. *Kanonicy regularni na Śląsku*, 253.

³⁰ Zob. m.in.: Proksch. 1994. *Klosterreform und Geschichtsschreibung*, 131–133; Pobóg-Lenartowicz. 2000. *Silvestres in moribus*, 238–239; Katarzyna Chmielewska. 2015. *Klasztor i jego problemy w średniowiecznych śląskich i kłodzkich kronikach kanoników regularnych*. Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 202–204.

³¹ Zob. m.in.: Pobóg-Lenartowicz. 1999. *Ideal opata*, 109–110; Aleksandra Filipek-Misiak. 2016. *W ogrodzie cnót, wad i grzechów. Problematyka cnót w wybranych średniowiecznych kronikach klasztornych na Śląsku i w Czechach*. Kraków: Księgarnia Akademicka. Wszędzie tam dalsza literatura.

³² CAS, 242.

³³ CAS, 242.

prowadzone przez opata Trudwina, dotyczyły wielu aspektów i spotykały się z oporem ze strony członków konwentu. Od początku swoich rządów musiał on walczyć z nadmiernym spożywaniem alkoholu przez braci, którzy w ten sposób mieli spędzać wolny czas jeszcze w czasie swojego pobytu w Nowogrodzie Bobrzańskim³⁴. Ważnym elementem reform było dbanie o formację intelektualną kanoników żagańskich³⁵, czego przejawem było wysłanie brata Hermana na studia do Bolonii, co podkreślone zostało w kronice klasztornej³⁶. Ze względu na gorszące i niegodne, zdaniem kronikarza, kontakty braci z kobietami (kiedy opuszczali budynki klasztorne), zakazał im wychodzić poza mury opactwa, chyba że z Najświętszym Sakramentem³⁷. Jak palącym był problem zbyt częstych i zapewne nieobyczajnych kontaktów braci ze światem zewnętrznym, pokazuje historia odrzucenia przez opata Trudwina propozycji przejęcia kościoła parafialnego w Żarach. W opinii Ludolfa, który opisał tę sytuację w kronice, Trudwin postąpił roztropnie, odmawiając przyjęcia tej darowizny, argumentując to tym, że najlepiej zadba o braci klasztornych, gdy będzie ich miał blisko siebie, a więc wewnątrz klasztoru: *Omnes fratrem suos sub cappa sua penes se immediate custodire et tenere posset*³⁸. To przy sobie przecież mógł najlepiej chronić braci i otaczać ich płaszczem swojej opieki, a objęcie kościoła w Żarach mogło pociągnąć za sobą konieczność opuszczania przez kanoników murów klasztornych. Trudwin, jako reformator klasztoru³⁹, wiele energii poświęcił na przywrócenie ładu i przestrzegania reguły zakonnej, ale Ludolf docenia również wkład, jaki Trudwin włożył w sprawy doczesne związane z klasztorem i jego majątkiem, podkreślając to w kronice: *Per hec tamen spiritualia, temporalia non neglexit, multa enim monasterio acquisivit*⁴⁰. Wyrazem tego było m.in. zadbanie o zdobywanie pieniędzy na aprowizację kanoników. W tym celu pozwolił im zachować

³⁴ CAS, 184.

³⁵ O znaczeniu formacji intelektualnej kanoników regularnych zob. m.in.: Anna Pobóg-Lenartowicz. 2005. Formacja intelektualna śląskich kanoników regularnych w średniowieczu. W *Źródła kultury umysłowej w Europie środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Red. Antoni Barciak, 180–195. Katowice 2005: Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnoląski.

³⁶ CAS, 186.

³⁷ CAS, 186.

³⁸ CAS, 185.

³⁹ O reformach opata Trudwina zob. m.in.: Proksch. 1994. *Klosterreform und Geschichtsschreibung*, 131–133; Anna Pobóg-Lenartowicz. 2008. Próby reform w klasztorach kanoników regularnych w Polsce i na Śląsku w XV wieku. W *Przemijanie i trwanie. Kanonicy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej z okazji 600-lecia fundacji opactwa Bożego Ciała w Krakowie*. Red. Kazimierz Łatak, Irena Makarczykowa, 433–449. Kraków: Zakon Kanoników Regularnych Laterańskich.

⁴⁰ CAS, 186.

pieniądze, które bracia otrzymywali za dodatkowe msze. Fundacja *requiem ducis* pozwoliła przeznaczyć Trudwinowi kolejne pieniądze na pitancje dla braci. Postanowił także, aby otrzymywali na utrzymanie dodatkowy denar z dóbr klasztoru w Heynrichsdorf⁴¹.

2. Gospodarka klasztorna w czasie rządów opata Trudwina

Pozyskiwanie przez klasztor nowych majątków ziemskich może nastąpić na wiele sposobów. Oprócz darowizn i zapisów testamentowych czy to książęcych, czy mieszczańskich, konwent mógł kupować nieruchomości za gotówkę lub dokonywać zamiany już posiadanych dóbr na inne, najczęściej lepsze z perspektywy zarządzania posiadłościami klasztorowymi.

Już na początku rządów opata, bo w 1326 r., klasztor otrzymał 2½ łana⁴² ziemi niedaleko Żagania⁴³. W celu dalszego powiększania potencjału ekonomicznego opactwa Trudwin kupił wieś Karczówkę (*Calcrute*) w okręgu żagańskim wraz z młynem⁴⁴, uzyskał folwark w Grabiku (*Grabik*)⁴⁵ oraz 3½ łana w Kąciku (*Echarchdorf*)⁴⁶. Opactwo otrzymało w 1331 r. od Jana Kelbechina dwór koło klasztoru⁴⁷. Konwent uzyskał także, prawem testamentu od Jakuba z Brzeźnicy, 6 łanów bez 3 prętów we wsi Brzeźnica, sołectwo, młyn i połowę stawu rybnego. W zamian opat dał w dożywocie Jakubowi folwark Lutnia, młyn na rzece Czarnej (*Schirna*) oraz las należący do folwarku⁴⁸. 22 września 1337 r. opat odkupił od Jenkelina Warossina we wsi Stara Kopernia 13 i ½ prętów czynszowych pola⁴⁹. W Starej Koperni opat dokupił także w 1342 r. 7 łanów czynszowych z ogrodami oraz folwark z 4 łanami⁵⁰. Kolejnym

⁴¹ CAS, 185.

⁴² Więcej na temat miar powierzchni stosowanych w średniowieczu zob. Edward Stamm. 1936. *Miary powierzchni w dawnej Polsce* (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, seria II, 45). Warszawa: Polska Akademia Umiejętności; Anna Dunin-Wąsowicz. 2000. *Miary rolne i miary przetrzeni. W Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*. Red. Stanisław Bylina, 211–223. Warszawa: Semper.

⁴³ Rep. 116, nr 54; SR, nr 4566.

⁴⁴ CAS, 186; Rep. 116, nr 57; SR, nr 5095.

⁴⁵ CAS, 186.

⁴⁶ Rep. 116, nr 58; SR, nr 5103.

⁴⁷ Rep. 116, nr 56; SR, nr 5038.

⁴⁸ Rep. 116, nr. 63, 64; SR, nr. 5588, 5605.

⁴⁹ Rep. 116, nr 67; SR, nr 5973.

⁵⁰ Rep. 116, nr 74; SR, nr 6848.

nabytkiem klasztoru była wieś Bulin koło Kozuchowa, którą opactwo otrzymało, co bardzo ważne z perspektywy klasztornych rachunków, wolną od podatków z wyłączeniem wyższego sądownictwa nad wsią⁵¹. Opat Trudwin zakupił także księżęcy folwark w Kąciku, co potwierdził książe dokumentem z 2 maja 1342 r.⁵² Od księcia Henryka V, który ufundował ołtarz w klasztorze w Żaganiu, gdzie spoczywało ciało jego ojca, opactwo otrzymało na utrzymanie tego ołtarza wszystkie prawa, oprócz prawa zwierzchniego, we wsi Brzeźnica koło Żagania⁵³.

Pozyskiwanie kolejnych nieruchomości było przemyślane i wpisywało się w tworzenie harmonijnej struktury posiadłości opactwa. Trudwin kontynuował działania rozpoczęte przez swoich poprzedników, pozyskując w Jabłonowie dodatkowe 2,5 łana ziemi i uzyskując zwolnienie jabłonowskich dóbr od służb i powinności. Następnie dokupił ziemię do posiadanego już w Bożnowie małego gospodarstwa. Komasaacja gruntów w Starej Koperni miała na celu połączenie majątków klasztornych pomiędzy Jabłonowem a Bożnowem. Również zakupienie Karczówki było krokiem, który miał na celu scalenie ziem należących do konwentu. Nabytki terytorialne nie były duże pod względem powierzchni, ale miały ogromne znaczenie dla skuteczności zarządzania majątkiem klasztornym, tworząc klucz dóbr blisko ze sobą sąsiadujących.

Darowizny lub umowy sprzedaży majątków panującego na rzecz Kościoła miały nie tylko wymiar gospodarczy, ale także społeczny i religijny. Takie działania pozwalały na utrzymanie sieci przymierzy i ochronę rodzinnych interesów – także po śmierci, ponieważ przekazanie dóbr na rzecz klasztorów traktowano jako formę zabezpieczenia swojej duszy i duszy członków swojej rodziny⁵⁴. Henryk V Żelazny⁵⁵ był władcą, który jednak nie liczył się z innymi uczestnikami życia gospodarczego swojego księstwa i prowadził liczne zatargi na tym tle zarówno z Kościołem, jak i mieszczaństwem. Lata rządów opata Trudwina splotły się z okresem władania księcia Henryka V i od momentu objęcia przez niego rządów w księstwie żagańskim dostrzegalne jest w źródłach pogorszenie się stosunków konwentu kanoników regularnych w Żaganiu z rodziną panującą. Książęta zaczęli patrzeć na

⁵¹ Rep. 116, nr. 77, 78; Reg. śl., I, nr. 562, 563.

⁵² Rep. 116, nr 79; SR, nr. 6471, 6802.

⁵³ Rep. 116, nr 76; Reg. śl., I, nr 467.

⁵⁴ Jacques Le Goff. 2011. *Średniowiecze i pieniądze. Esej z antropologii historycznej*. Tłum. Bogdan Baran, Warszawa: „Czytelnik”, 77–79, 156–159.

⁵⁵ O Henryku V zob. m.in.: Jerzy Sperka. 1999. Henryk V Żelazny. W *Piastowie – leksykon biograficzny*. Red. Krzysztof Ozóg, Stanisław Szczur, 637–639. Kraków: Wydawnictwo Literackie; Kazimierz Jasiński. 2007. *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków: Wydawnictwo Avalon, 379–380.

klasztor jak na feudała i konkurenta gospodarczego, a nie partnera, co owocowało licznymi sporami i zatargami z opactwem⁵⁶. Przykładem jest historia młyna, który nabyto jeszcze od księcia Henryka IV za kwotę 100 kop⁵⁷ w 1334 r.⁵⁸ Następca księcia, właśnie Henryk V, miał zażądać od opata i całego konwentu oddania nieruchomości i dokumentów świadczących o prawomocnym jej posiadaniu. Doszło nawet do porwania służących opata, którym ksiązę groził śmiercią. Posłużyli oni jako karta przetargowa i forma nacisku na klasztor, co odniosło zamierzony skutek i młyn oddano w ręce Henryka V, aby uchronić pojmanych służących od więzienia lub nawet śmierci⁵⁹. Późniejsze działania tego księcia pokazują, że stosował on wobec konwentu i jego poddanych kilkakrotnie podobne zabiegi w celu wzbogacenia kasy książęcej⁶⁰.

Zapisy na rzecz klasztoru, także testamentowe, łączyły w sobie często nadania ziemi i czynszów⁶¹. Oprócz gospodarki ziemskiej, od przełomu wieku XIII i XIV coraz większą rolę w funkcjonowaniu i rozwoju wielkich własności feudalnych odgrywać zaczyna obrót pieniądzem, którego powszechnym źródłem pozyskiwania były właśnie czynsze⁶². Także na tym polu opat Trudwin wykazał się aktywnością jako gospodarz klasztornego majątku i roztropany zarządca, pozyskując ten typ dochodu dla opactwa. Czynsze dotyczyły nie tylko ziemi (wysokość pozyskiwanych czynszów była różna, z różnego tytułu i wynosiła np. 1 grzywnę

⁵⁶ Zob. m.in. Marian Kapłon. 1970. „Książęta śląscy a klasztor kanoników regularnych w Żaganiu w latach 1217–1439”. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia* 19: 139–142; Anna Pobóg-Lenartowicz. 2000. Kanonicy regularni a miasto na przykładzie Żagania. *W Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, 383–391. Wrocław – Opole: Pracownia Badań nad Zdaniami Zakonów i Kongregacji Kościelnych (LARHCOR).

⁵⁷ Na temat jednostek płatniczych stosowanych w tekście, jak kopa, grzywna, zob. m.in.: Franciszek Piekosiński. 1878. *O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku* (Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie, 9). Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego; Janusz Krupiewski. 1988. *Zarys historii pieniądza polskiego*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne; Józef Andrzej Szwagrzyk. 1990. *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX wiek*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

⁵⁸ CAS, 186; Rep. 116, nr 57; SR, nr 5095.

⁵⁹ CAS, 186–187.

⁶⁰ CAS, 195–196.

⁶¹ Zob. m.in.: Rep. 116, nr. 63, 76, 77; SR, nr 5588. Reg. śl., I, nr. 467, 562.

⁶² Na temat rozwoju własności feudalnej na Śląsku zob. m.in.: Waław Korta. 1958. „Rozwój wielkiej własności klasztornej na Śląsku do połowy XIII w.” *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 13 (2): 179–205; Waław Korta. 1961. „Rozwój terytorialny wielkiej świeckiej własności feudalnej w Polsce do połowy XIII wieku”. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 16 (4): 528–566; Waław Korta. 1964. *Rozwój wielkiej własności feudalnej na Śląsku do połowy XIII wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

z łąnu⁶³ lub tyle samo z pól położonych pomiędzy miejscowościami Dietrzychowice i Kącik⁶⁴), ale także dochodów z młyna (1 grzywnę rocznie)⁶⁵. Stronami transakcji tego typu zawieranymi z klasztorem byli zarówno książęta⁶⁶, jak i możni księstwa⁶⁷. Niekiedy czynsz ustanawiany za życia darczyńcy był niższy niż ten, jaki przysługiwał klasztorowi po jego śmierci⁶⁸, co świadczy o tym, że donatorom szczególnie zależało, aby msze w intencji ich duszy odprawiane były także po ich śmierci.

Poza czynszami i ekspansywną gospodarką ziemską poszukiwał opat Trudwin innych źródeł, które mogły przynieść zyski dla klasztoru. Pozyskał w tym celu m.in. 2 denary z sądownictwa we wsi Kącik⁶⁹, zawarł ugodę w sprawie dochodów w Jabłonowie⁷⁰ oraz z mieszczanami żagańskimi w sprawie podziału dochodów z kramów w mieście⁷¹, uzyskał prawo do budowy młyna,⁷² powiększał majątek klasztorny o stawy rybne⁷³ oraz ogrody⁷⁴. Opat Trudwin dbał o nabywanie kolejnych praw do już posiadanych terenów. W tym celu uzyskał wspomniane już zwolnienie w dobrach koło Jabłonowa⁷⁵ oraz uzyskał od Ulryka z Gorzowa prawa książęce we wsiach: Drągowina, Przybymierz, Sobolice i Klepina⁷⁶. Klasztor otrzymał od księcia Henryka V wszystkie prawa, oprócz prawa zwierzchniego, we wsi Brzeźnica koło Żagania⁷⁷.

Powiększanie areалу uprawnego było najczęściej pierwszą fazą rozwoju własności klasztornej. Kiedy zadbano o odpowiednią powierzchnię posiadanych majątków i ich komasację terytorialną, uzyskano odpowiedni poziom produkcji z uprawy zie-

⁶³ Rep. 116, nr 56; SR, nr 5038.

⁶⁴ Rep. 116, nr 67; SR, nr 5973.

⁶⁵ Rep. 116, nr 55; SR, nr 4674.

⁶⁶ Rep. 116, nr. 72, 76; SR, nr 6736; Reg. śl., I, nr 467.

⁶⁷ Rep. 116, nr. 56, 67, 75, 77; SR, nr. 5038, 5973, 6900; Reg. śl., I, nr 562.

⁶⁸ Rep. 116, nr 77; Reg. śl., I, nr 562. Za życia darczyńcy wynosił on 1 grzywnę, a po śmierci miał wzrosnąć do 2 grzywien.

⁶⁹ Rep. 116, nr 58; SR, nr 5103.

⁷⁰ Rep. 116, nr 60; SR, nr 5273.

⁷¹ Rep. 116, nr 68; SR, nr 6119.

⁷² Rep. 116, nr 66; SR, nr 5327.

⁷³ Rep. 116, nr. 63, 64; SR, nr. 5588, 5605.

⁷⁴ Rep. 116, nr. 63, 74; SR, nr. 5588, 6848.

⁷⁵ Rep. 116, nr 54; SR, nr 4566.

⁷⁶ Rep. 116, nr 71; SR, nr 6155.

⁷⁷ Rep. 116, nr 76; Reg. śl., I, nr 467.

mi, który przewyższał zapotrzebowanie konwentu, zaczynało wzrastać znaczenie inwestowania pieniędzy w inne źródła niż uprawa. Rozwój gospodarki czynszowej na Śląsku powodował, że zmieniała się polityka klasztorów w zarządzaniu majątkiem. Zamiast kolejnych nabytków terytorialnych, opactwa wołały nabywać prawa do czynszów, a zakup ziemi odbywał się jedynie w sytuacji, gdy transakcja była bardzo korzystna⁷⁸. To wszystko splotało się oczywiście ze wzrostem znaczenia pieniądza w skali całej ówczesnej gospodarki. Zaprzestano więc w pewnym momencie kupowania kolejnych pól uprawnych i starano się w inny sposób lokować pieniądze, co widzimy m.in. w działaniach opata Trudwina. Analogicznie wyglądała sytuacja w drugim śląskim opactwie kanoników regularnych, czyli we Wrocławiu. Po etapie ekspansji terytorialnej i pozyskiwania nowych posiadłości wzrosło znaczenie gospodarki pieniężnej⁷⁹. Klasztor Najświętszej Maryi Panny na Piasku dysponował oczywiście o wiele większym potencjałem ekonomicznym, jednak mechanizmy i proces zmian w gospodarowaniu majątkiem wyglądał podobnie.

*

Podsumowując działalność gospodarczą opata Trudwina, zauważyć należy, że pewien okres jego rządów przypadł na okres, kiedy książęta sprzyjali klasztorowi, czego dowodem jest to, że opat Trudwin był nawet ojcem chrzestnym jednego z synów księcia Henryka IV⁸⁰. Także mieszczanie byli przychylnie nastawieni do opactwa zagańskiego, zostawiając zapisy testamentowe, darowizny oraz sprzedając klasztorowi swoje ziemie, głównie w dobrach leżących poza miastem⁸¹. Jak pokazano wyżej, działania Trudwina I w obszarze zarządzania majątkiem klasztorowym, miały różnorodny charakter. Powiększał dobra opactwa, nie tylko kupując ziemie za gotówkę, ale zdecydował się również na transakcję zamiany nieruchomości, najprawdopodobniej na tereny korzystniejsze z punktu widzenia klasztoru i jego majątku, np. poprzez koncentrację gruntów. Na tym etapie rozwoju, opactwo, oprócz pozyskiwania kolejnych pól i folwarków, zainteresowane było czerpaniem dochodów z młynów, stawów rybnych i ogrodów. Trudwin rozpoczął także, szerszej niż miało to miejsce do tej pory w historii opactwa, starania o pozyskiwanie kolejnych czynszów, co świadczy o tym, że był świadom zachodzących wówczas

⁷⁸ Pobóg-Lenartowicz. 1994. *Uposażenie i działalność*, 28–30.

⁷⁹ Zob. więcej na temat rozwoju klasztoru na Piasku w tym okresie: Pobóg-Lenartowicz. 1994. *Uposażenie i działalność*, 19–28.

⁸⁰ Rep. 116, nr 67; SR, nr 5973.

⁸¹ Pobóg-Lenartowicz. 2000. *Kanonicy regularni a miasto*, 387.

zmian ekonomicznych i dbał, aby gospodarka klasztorna była różnorodna i nie ograniczała się jedynie do gospodarki naturalnej, ale także pieniężnej. Działania te wpisywały się w ogólnie wówczas występujący w gospodarce trend. Trudwin zarządzając opactwem w trudnych i chwiejnych dla niego czasach. Od początku rządów borykał się z problemami natury wewnętrznej i w związku z tym wprowadzał reformy, mające przywrócić odpowiedni poziom życia religijnego i intelektualnego. Jak określił to kronikarz żagański, Trudwin życie braci zreformował na tyle, na ile był w stanie⁸². Zaostrzenie obowiązujących w klasztorze zasad zrodziło opór braci, którzy próbowali nawet odwołać opata z pełnionej funkcji⁸³. Część z tych reform była efemeryczna i kolejni opaci musieli od nowa budować dzieło odnowy życia wewnętrznego⁸⁴, jednak efekty działań na polu gospodarowania majątkiem klasztornym były dużo trwalsze.

Biorąc pod uwagę fakt, w jakim trudnym otoczeniu działał opat Trudwin, który musiał liczyć się nie tylko z interesami książąt, mieszczaństwa, ale także wewnętrznym oporem braci, można uznać, że oprócz wprowadzania reform, mających poprawić formację religijną konwentu, opat wykazał się bardzo dobrą intuicją i umiejętnościami w zarządzaniu gospodarką klasztorną, co, jak wykazano wyżej, znalazło swoje odzwierciedlenie w ocenie opata na kartach kroniki klasztornej i zaowocowało polepszeniem sytuacji finansowej opactwa.

*

Literatura

Źródła archiwalne:

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, *1417–1440 Incipit registrum monasterii Saganensis compilatum per dominum Ludolfum abbatem ibidem*, sygn. V 4a.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, *Klasztor Augustianów w Żaganiu*, rep. 116.

⁸² CAS, 184.

⁸³ CAS, 186.

⁸⁴ Proksch. 1994. *Klosterreform und Geschichtsschreibung*, 132.

Źródła drukowane:

- Górski Adam, Grelewicz Beata. 2011. *Regesta fontium Saganensium*. Zielona Góra – Żagań: Wydawnictwo Eternum.
- Grünhagen Colmar. 1875–1886. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. I–III. Breslau: Josef Max & Comp.
- Grünhagen Colmar, Wutke Conrad. 1892–1903. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. IV–VI. Breslau: Josef Max & Comp.
- Gustaw Adolf Stenzel. 1835. *Catalogus abbatum Saganensium*. W *Scriptores rerum Silesiacarum*. T. I, 172–528. Breslau: Josef Max & Komp.
- Korta Waław. 1975–1992. *Regesty Śląskie*. T. I–V. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wutke Conrad. 1923. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. VII. Breslau: Josef Max & Comp.
- Wutke Conrad, Randt Erich. 1930. *Regesten zur schlesischen Geschichte*. T. VIII. Breslau: Josef Max & Comp.

Opracowania:

- Bachulski Aleksy. 1929. Założenie klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku. W *Księga pamiątkowa ku uczczeniu dwudziestopięcioletniej działalności naukowej prof. Marcelego Handelsmana*, 51–76. Warszawa: Łazarzski.
- Bosl Karl. 1979. *Regularkanoniker (Augustinerchorherren) und Seelsorge in Kirche und Gesellschafts des europäischen 12. Jahrhundert* (Bayerische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse Abhandlungen. Neue Folge, 86). München: H. Beck.
- Bosl Karl. 1988. Das Jahrhundert der Augustinerchorherren. W *Historiographia Mediaevalis. Studien zur Geschichtsschreibung und Quellenkunde des Mittelalters. Festschrift für Franz-Josef Schmalezum 65. Geburtstag*. Red. Dieter Berg, Hans Werner Goetz, 1–17. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Bylina Stanisław. 1978. „Czeska myśl reformatorska drugiej połowy XIV wieku i jej echa na Śląsku”. *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 21 (3–4): 63–83.
- Chmielewska Katarzyna. 2010. Ad laudem bonorum et vindican dam malorum – o powodach spisania śląskich średniowiecznych kronik kanoników regularnych. W *Klio viae et invia. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*. Red. Anna Odrzywolska-Kidawa, 589–600. Warszawa: DIG.

- Chmielewska Katarzyna. 2010. Między chęcią a zakazem. Trudy kierowania klasztorami w czasach konfliktów między władzą świecką w kościelną w relacjach średniowiecznych kronik śląskich. W *W poszukiwaniu prawdy. Chrześcijańska Europa między wiarą a polityką*. T. II. Red. Anna Szyndler, 111–122. Częstochowa: Instytut Filologii Obcych Akademii im. Jana Długosza.
- Chmielewska Katarzyna. 2015. *Klasztor i jego problemy w średniowiecznych śląskich i kłodzkich kronikach kanoników regularnych*. Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza.
- Chudziakowa Jadwiga. 1995. Klasztor w Trzemesznie w świetle najnowszych badań. W *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4–6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Le-nartowicz, 365–372. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Derwich Marek. 2004. Opat: geneza, rola i funkcje. Zarys problemu. W *Kolory i struktury średniowiecza*. Red. Wojciech Falkowski, 128–135. Warszawa: DIG.
- Doroszewski Hubert Przemysław. 2013. *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych w Trzemesznie do początku XVI wieku*. Olsztyn: Wydawnictwo Littera.
- Doroz-Turek Małgorzata. 2011. „Średniowieczna architektura klasztorna kanoników regularnych św. Augustyna na Śląsku na przykładzie Nowogrodu Bobrzańskiego”. *Czasopismo Techniczne. Architektura* 23 (7–A): 487–506.
- Dunin-Wąsowicz Anna. 2000. Miary rolne i miary przestrzeni. W *Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*. Red. Stanisław Bylina, 211–223. Warszawa: Semper.
- Filipek-Misiak Aleksandra. 2014. Książę, opat pochówek. Władza księcia a władza opata w świetle Catalogus abbatum Saganensium Ludolfa z Żagania. W *Potestas et societas. Władza w średniowiecznej Europie. Poszukiwanie przeszłości. Szkice z historii i metody badań historycznych*. T. I. Red. Przemysław Wiszewski, Joanna Wojtkowiak, 13–21. Wrocław: Wydawnictwo eBooki.com.pl.
- Filipek-Misiak Aleksandra. 2016. *W ogrodzie cnót, wad i grzechów. Problematyka cnót w wybranych średniowiecznych kronikach klasztornych na Śląsku i w Czechach*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Grüger Heinrich. 1995–1996. „Schlesisches Klosterbuch Naumburg am Bober. Praepositura conventualis, dann Abtei, später Praepositura ruralis der Re-

- gulierten Augustiner-Chorherren". Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 36–37: 25–36.
- Heinrich Arthur. 1900. *Geschichtliche Nachrichten über Naumburg a. B., Freiwaldau u. Halbau*. Sagan: A. Menzel.
- Jakubowski Zbigniew. 2001. *Czeskie i morawskie fundacje kanonickie XIV–XV wieku. Studium z dziejów devotio moderna*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Jasiński Kazimierz. 2007. *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Kraków: Wydawnictwo Avalon.
- Józefowiczówna Krystyna. 1978. *Trzemeszno. Klasztor św. Wojciecha w dwu pierwszych wiekach istnienia* (Prace Komisji Historii Sztuki, 10). Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kapłon Marian. 1970. „Książęta śląscy a klasztor kanoników regularnych w Żaganiu w latach 1217–1439”. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia* 19: 133–147.
- Kapłon Marian. 1980. „Dzieje klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu do początku XV wieku”. *Przegląd Lubuski* 9 (3): 31–39.
- Karczewski Dariusz. 1996. Starania prepozytów trzemeszeńskich o tytuł opata. Przejaw ambicji czy potrzeba społeczna?. W *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego*. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, 513–517. Opole – Wrocław: Pracownia Badań nad Dziejami Zakonów i Kongregacji Kościelnych (LARHCOR). Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kłoczowski Jerzy. 1964. *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV w.* Kraków: Znak.
- Kłoczowski Jerzy. 1987. *Od pustelni do wspólnoty. Grupy zakonne w wielkich religiach świata*. Warszawa: Czytelnik.
- Kłoczowski Jerzy. 2003. *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*. Poznań: W Drodze.
- Kogut Mieczysław. 2008. „Początki klasztoru Kanoników Regularnych w Nowogrodzie Bobrzańskim”. *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 16 (1): 203–210.
- Korta Waclaw. 1958. „Rozwój wielkiej własności klasztornej na Śląsku do połowy XIII w.” *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 13 (2): 179–205.

- Korta Waław. 1961. „Rozwój terytorialny wielkiej świeckiej własności feudalnej w Polsce do połowy XIII wieku”. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 16 (4): 528–566.
- Korta Waław. 1964. *Rozwój wielkiej własności feudalnej na Śląsku do połowy XIII wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Krupiewski Janusz. 1988. *Zarys historii pieniądza polskiego*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne.
- Kürbis Brygida. 1970. O początkach kanonii w Trzemesznie. W *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku czci profesora Kazimierza Tymienieckiego*. Red. Juliusz Bardach, 327–343. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Le Goff Jacques. 2011. *Średniowiecze i pieniądze. Esej z antropologii historycznej*. Tłum. Bogdan Baran. Warszawa: „Czytelnik”.
- Leszczyńska Barbara. 1964. „W sprawie monografii Ludolfa z Żagania”. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*, 8: 147–159.
- Leszczyńska Barbara. 1967. „Krytyka duchowieństwa w pismach Ludolfa z Żagania”. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 22 (3): 291–303.
- Łatak Kazimierz. 1999. *Kanonicy Regularni Laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*. Łódź: Kuria Biskupia Diecezji Łódzkiej.
- Łatak Kazimierz. 2002. *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*. Kraków: Kuria Biskupia Diecezji Łódzkiej.
- Machilek Franz. 1967. *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*. München: Robert Lerche.
- Machilek Franz. 1985. Ludolf von Sagan. W *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfassenlexicon*. T. V. Red. Kurt Illing, Christine Stöllinger, 974–984. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Machilek Franz. 1966. „Ludolf von Einbeck, Abt von Sagan”. *Einbecker Jahrbuch*, 104–107.
- Matusik Leokadia. 1964. „Stan badań nad klasztorem kłodzkim na tle klasztorów augustiańskich w Polsce”. *Acta Universitatis Wratislaviensis (Historia)*, 23 (8): 111–146.
- Milis Ludo. 1969. *L'ordre chanoines réguliers d'Arrouaise. Son histoire et son organisation, de la fondation de l'abbaye-mère (vers 1090) à la fin des chapitres annuels (1471)*. Brugge: De Temple.
- Mrozowicz Wojciech. 2000. Średniowieczne śląskie dziejopisarstwo klasztorne. W *Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*. Red. Antoni Barciak, 141–159. Katowice: Instytut Górnos Śląski.

- Mrozowicz Wojciech. 2001. *Kronika klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Kłodzku (na tle dziejopisarstwa na Śląsku i krajów ościennych)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mrozowicz Wojciech. 2001. Wokół przeniesienia klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania (w świetle nieznanego dokumentu z 20 IX 1284 r.). W „*Memoriae amici et magistri*”. *Studia historyczne poświęcone pamięci Prof. Waclawa Korty (1919–1999)*. Red. Marek Derwich, Wojciech Mrozowicz, Rościśław Żerelik, 101–108. Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mrozowicz Wojciech. 2004. Schlesien und die Devotio Moderna. Die Wege der Durchdringung und Verbreitung der Neuen Frömmigkeit. W *Die „Neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 205). Red. Marek Derwich, Martial Staub, 133–150. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Mrozowicz Wojciech. 2005. Bogu czy ludziom. O motywach twórczości dziejopisarskiej. W *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego* (Acta Universitatis Wratislaviensis Historia, 156). Red. Stanisław Rosik, Przemysław Wiszewski. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mrozowicz Wojciech. 2010. Ludolf of Żagań. W *Encyclopedia of the medieval chronicle*. T. II: J – Z. Red. Graeme Dunphy, 1049–1050. Leiden – Boston: Brill.
- Piekosiński Franciszek. 1878. *O monecie i stopie menniszej w Polsce w XIV i XV wieku* (Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie, 9). Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 1994. *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI wieku* (Rozprawy i opracowania. Uniwersytet Opolski. Wydział Teologiczny, 16). Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 1997. Opat Konrad zwany „z Włocławka” i jego rządy w klasztorze kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu w XIV w. W *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*. Red. Andrzej Radziwiński, Anna Supruniuk, Jan Wroniszewski, 128–135. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 1999. Ideał opata w śląskich średniowiecznych kronikach klasztoru kanoników regularnych. W *Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. K. Doli z okazji 65 rocznicy uro-*

- dzin. Red. Jan Kopiec, Norbert Widok, 103–118. Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 1999. *Kanonicy regularni na Śląsku. Życie konwentów w śląskich klasztorach kanoników regularnych w średniowieczu* (Studia i Monografie, 269). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2000. Kanonicy regularni a miasto na przykładzie Żagania. W *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*. Red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, 383–391. Wrocław – Opole: Pracownia Badań nad Dziejami Zakonów i Kongregacji Kościelnych (LARHCOR).
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2000. Silvestres in moribus erant. O wyższości miasta nad wsią na przykładzie kanoników regularnych w Żaganiu. W *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultu w średniowieczu. Spotkania bytomskie IV*. Red. Sławomir Moździoch, 235–241. Wrocław: WERK.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2006. Elementy piśmiennictwa pragmatycznego w twórczości śląskich kanoników regularnych w średniowieczu. W *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*. Red. Jan Gancewski, Andrzej Wałkowski, 32–42. Olsztyn: Pracownia Wydawnicza ELSet.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2007. *A czyny ich były liczne i godne pamięci. Konwent klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI wieku* (Seria: Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku, 40). Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża w Opolu.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2008. Próby reform w klasztorach kanoników regularnych w Polsce i na Śląsku w XV wieku. W *Przemijanie i trwanie. Kanonicy Regularni Laterańscy w dawnej i współczesnej Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej z okazji 600-lecia fundacji opactwa Bożego Ciała w Krakowie*. Red. Kazimierz Łatak, Irena Makarczykowa, 433–449. Kraków: Zakon Kanoników Regularnych Laterańskich.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2010. Ruch devotionis modernae w Czechach. W *Święty Stanisław Kazimierczyk CRL (1433–1489) postać – środowisko – kultura – dziedzictwo*. Red. Kazimierz Łatak, 217–226. Kraków: Instytut Studiów nad Dziejami i Kulturą Zakonu Kanoników Regularnych w Polsce.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2013. Uczeni i sławni mężowie w Katalogu opatów żagańskich. W *Rycerze, wędrowcy, kacerze. Studia z historii średniowiecznej i wczesno nowożytnej Europy środkowej*. Red. Beata Wojciechowska, Wal-

- demar Kowalski, 241–251. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Potkowski Edward. 1997. Pisarz i jego dzieło w średniowiecznym społeczeństwie. W *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*. Red. Roman Michałowski, 265–279. Warszawa: DIG.
- Proksch Constance. 1994. *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter* (Kollektive Einstellungen und sozialer Wandel im Mittelalter. Neue Folge, 2), Köln: Böhlau Verlag.
- Schilling Friedrich. 1938. *Ursprung und Frühzeit des Deutschtums in Schlesien und im Lande Lebus*. Leipzig: S. Hirzel.
- Schlesinger Walter. 1962. *Kirchengeschichte Sachsens im Mittelalter*. T. I. *Von den Anfängen kirchlicher Verkündigung bis zum Ende des Investiturstreites*. Köln: Böhlau Verlag.
- Sperka Jerzy. 1999. Henryk V Żelazny. W *Piastowie – leksykon biograficzny*. Red. Krzysztof Ożóg, Stanisław Szczur, 637–639. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Spěváček Jiří. 1995. Devotio moderna. Čechy a roudnická reforma (K úsilí o změnu mentalit v období rostoucí krize morálních hodnot). W *Mediaevalia historia bohemia 4*. Red. Jaroslav Boubín, 171–197. Praha: Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Stamm Edward. 1936. *Miary powierzchni w dawnej Polsce* (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, seria II, 45). Warszawa: Polska Akademia Umiejętności.
- Stawski Marek. 2007. *Opactwo czerwińskie w średniowieczu. Opactwo kanoników regularnych w Czerwińsku w średniowieczu*. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin.
- Steller Georg. 1968–1969. „Die Anfänge des (Saganer) Augustinerstiftes in Naumburg am Bober (1217–1284)”. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 26: 19–63; 27: 30–52.
- Szwagrzyk Józef Andrzej. 1990. *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX wiek*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wiszewski Przemysław. 2003. Miejsce gospodarki w świecie według Ludolfa z Żagania: (na marginesie „Katalogu opatów żagańskich”). W *Korzenie środkowoeuropejskiej i górnośląskiej kultury gospodarczej*. Red. Antoni Barciak, 314–323. Katowice: Societas Scientiarum Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnośląski.
- Wojtyska Henryk Damian. 1996. „Duchowość kanoników regularnych”. *Saeculum Christianum* 3 (1): 123–130.

*

Abstract: Not only the primus reformer of the Żagań monastery. The economic activity of Abbot Trudwin I. The economic activity of the Canons Regular Monastery from Żagań has not yet been deeply analyzed. The Abbot Trudwin (1325–1347) had to face problems related to the reform of internal and economic life. These changes were met with great resistance from the brothers. A major disadvantageous element was making the managing of the monastery less effective resulting in a change in relations between the Żagań Princes and the monastery. The Żagań Princes supported the monastery until 1342. However, later as the situation deteriorated the monastery was more and more often considered by the rulers as an economic opponent, which led to many disputes, also of an economic nature. In this difficult situation, the Abbot coped with the challenges by expanding the land of the Abbey and obtaining more rent and income.

Keywords: Żagań, monastery, Abbey, Trudwin, economy

Streszczenie: Działalność gospodarza klasztoru Kanoników Regularnych z Żagania nie doczekała się jeszcze dogłębnej analizy historyków. Opat Trudwin (1325–1347) musiał borykać się z problemami reformy życia wewnętrznego i potrzebą rozwoju siły gospodarczej klasztoru. Zmiany te spotkały się z dużym oporem braci. Niekorzystnym czynnikiem, utrudniającym sprawne gospodarowanie klasztorem, była zmiana stosunków pomiędzy książętami a klasztorem, którzy do 1342 r. wspierali klasztor, jednak później sytuacja uległa pogorszeniu i konwent coraz częściej traktowany był przez władców jako konkurent ekonomiczny, co doprowadzało do licznych sporów, także na tle gospodarczym. W tej trudnej sytuacji opat sprostał wyzwaniom, powiększając jego ziemie i pozyskując kolejne czynsze i dochody.

Słowa kluczowe: Żagań, klasztor, opat, Trudwin, gospodarka.

